

ABDUG'OFUR RASULOV TALQINIDA XUDOYBERDI TO'XTABOYEV IJODINING BADIY VA G'OYAVIY XUSUSIYATLARI

Alisher Navoiy nomidagi
o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Adabiyot nazariyasi mutaxassisligi
2- kurs magistranti

Raximova Ro'shana O'lmasboy qizi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Abdug'ofur Rasulovning adabiy-tahliliy qarashlari asosida Xudoyberdi To'xtaboyev ijodining badiiy va g'oyaviy xususiyatlari yoritilgan. To'xtaboyev asarlaridagi fantastik va real elementlarning uyg'unligi, bolalar tafakkuriga ta'siri, milliy qadriyatlarning aks ettirilishi Rasulov tahlillari bilan o'rganilgan.

Kalit so'zlar:

Xudoyberdi To'xtaboyev, Abdug'ofur Rasulov, bolalar adabiyoti, fantastika, milliy qadriyat, syujet qurilishi.

Annotation:

This article explores the artistic and ideological features of Khudoyberdi To'xtaboyev's creative works based on the literary and analytical views of Abdug'ofur Rasulov. The study highlights the harmony of fantasy and reality in To'xtaboyev's works, their impact on children's thinking, and the reflection of national values, as analyzed by Rasulov.

Keywords :

Khudoyberdi To‘xtaboyev, Abdug‘ofur Rasulov, children's literature, fantasy, national values, plot construction.

Аннотация:

В данной статье на основе литературно-аналитических взглядов Абдугафура Расулова освещаются художественные и идейные особенности творчества Худайберди Тухтабаева. Рассматривается гармония фантастики и реальности в произведениях Тухтабаева, их влияние на детское мышление и отражение национальных ценностей в контексте анализа Расулова.

Ключевые слова:

Худайберди Тухтабаев, Абдугафур Расулов, детская литература, фантастика, национальные ценности, построение сюжета.

Xudoyberdi To‘xtaboyev (1933–2021) o‘zbek bolalar adabiyotining rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan yozuvchilardan biridir. U adabiyot maydoniga kirib kelgan ilk yillardan boshlab, bolalar va o‘smirlar uchun mo‘ljallangan fantastik va sarguzasht asarlar yaratib, yangi uslub va mazmun bilan o‘zbek adabiyotida alohida o‘rin egalladi. Xudoyberdi To‘xtaboyev o‘z asarlarida nafaqat o‘zbek milliy qadriyatlarini, balki umuminsoniy g‘oyalarni ham ilgari suradi. Shuning uchun ham uning asarlari o‘z zamonidan o‘zib ketgan holda, zamonaviy o‘quvchilar uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodi o‘zbek bolalar adabiyotining shakllanishi va yangi badiiy yo‘nalishlarning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Uning fantastik va realistik unsurlarni birlashtirgan asarlari nafaqat bolalar tasavvurini boyitgan, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni bolalar ongi orqali singdirishga xizmat qilgan. Ushbu maqolaning maqsadi — Xudoyberdi To‘xtaboyevning badiiy va g‘oyaviy qarashlarini adabiyotshunos Abdug‘ofur Rasulovning tahlillari asosida yoritish, uning ijodini o‘rganish jarayonida fantastik tasvir va syujet qurilishi kabi muhim jihatlarni aniqlab berishdan iboratdir.

Xudoyberdi To‘xtaboyev o‘zbek bolalar adabiyotiga fantastik-realistik yondashuvni olib kirgan eng yetuk vakillardan biridir. Uning asarlari o‘zbek adabiyotshunosligida bolalar uchun yozilgan badiiy matnlar orasida alohida o‘rin egallaydi. Adib ijodining asosiy badiiy xususiyati – real hayot hodisalari va bolalar orzularini fantastika orqali bog‘lay olishidir. To‘xtaboyev asarlarida fantastika shunchaki o‘yin yoki tasavvur emas, balki tarbiyaviy g‘oyalarni yetkazish vositasi sifatida xizmat qiladi. Masalan, “Sariq devni minib” asarida topilgan qalpoqcha orqali istagancha tilak tilash mumkin. Ammo adib qalpoqchani ertakdagi “ko‘r-ko‘rona mo‘jiza” emas, balki insonning o‘z mehnati va aqlini ishga solib harakat qilganidagina u muvaffaqiyatga erishishi kerakligi haqidagi g‘oyaga xizmat qildirishga harakat qiladi. Fantastika vositasi orqali bolalarga hayotiy saboq beriladi. Bu fikrni Abdug‘ofur Rasulov ham o‘zining “G‘aroyib saltanat” asarida chuqur tahlil qiladi. Unga ko‘ra, bolalar uchun yozilgan har bir fantastik asar faqat tasavvurni emas, balki ijodiy tafakkur va axloqiy ongni shakllantirish vositasi bo‘lishi kerak. Rasulov quyidagi fikrni bildiradi:

“Fantastik syujetlar bolalar ongida mavjud bo‘lgan orzular olamiga kirib boradi, lekin ularni real hayotga qaytarib, harakat va mehnatga yo‘naltiradi. To‘xtaboyev bu uslubni eng barqaror qo‘llagan adibdir” (G‘aroyib saltanat, Toshkent, 2017, 59-bet).

To‘xtaboyev asarlarida g‘oya va syujet qurilishi ham bolalar psixologiyasiga mos tarzda tuzilgan. Asarlar odatda oddiy, sodda boshlanadi, qahramonlar hayotiy muammo yoki orzular asosida yo‘lga chiqadi va fantastik voqealar orqali asta-sekin o‘zgarib, ma‘naviy jihatdan yetuklashadi. Asar syujeti chigal emas, ammo dramatik holatlar bilan boyitilgan: qarama-qarshiliklar, tanlovlar, sinovlar orqali qahramon o‘zini namoyon etadi. O‘zbek bolalar adabiyoti bo‘yicha tadqiqotchi O‘.Yo‘ldoshev yozadi:

“To‘xtaboyev asarlari o‘zining sodda, bolalarga tushunarli tili, lekin chuqur badiiy qatlamga ega g‘oyalari bilan ajralib turadi. Syujetlarning jonli harakatga boyligi, obrazlarning bolalarga yaqinligi uni ommaviy adibga aylantirgan” (O‘zbek bolalar adabiyoti tarixi, 1998, 211-bet).

Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodidagi qahramonlar obrazini o‘rganishda ularning bolalar tafakkuriga mosligi, ruhiy olami va tarbiyaviy yo‘nalishi muhim ahamiyat kasb etadi. Adibning aksariyat asarlarida bolalar hayoti, ularning orzu-intilishlari, psixologik o‘zgarishlari badiiy vositalar bilan yoritilgan. Aynan mana shu xususiyatlar Abdug‘ofur Rasulov tomonidan alohida ilmiy tahlil ostiga olingan. Rasulov o‘zining “Fantastik adabiyot va bolalar tafakkuri” (2019) kitobida To‘xtaboyev qahramonlarini chuqur psixologik yondashuv asosida baholaydi. Uning fikricha, To‘xtaboyev har bir qahramonni o‘quvchining dunyoqarashiga mos holatda tasvirlaydi, ya’ni ularning ichki kechinmalari, hayotga bo‘lgan munosabati, qaror qabul qilish jarayoni bolalar hayotiy tajribasiga yaqin va tushunarli tarzda ifodalanadi. Rasulov shunday ta’kidlaydi: “To‘xtaboyev bolalar qahramonlarining tasvirida ichki dialog va psixologik holatlarni inobatga olgan holda, ularni real shaxs sifatida ko‘rsatadi. Har bir qahramon — bu o‘quvchining o‘zini unda ko‘ra oladigan badiiy timsolidir” (A.Rasulov, 2019, 104-bet). Shuningdek, To‘xtaboyev qahramonlarining do‘stona munosabatlari, mehr-oqibatli bo‘lishi, o‘zaro yordam, halollik va mehnatsevarlikka intilishi bolalarning axloqiy tarbiyasiga xizmat qiluvchi kuchli vositadir. Adibning “Sehrli qalpoqcha”, “Besh bolali yigitcha” kabi asarlarida ham qahramonlar aynan ijtimoiy foydali xatti-harakatlari, jamiyatga foydali bo‘lishga intilishi bilan ajralib turadi.

Bu borada Rasulov “G‘aroyib saltanat” asarida quyidagicha baho beradi: “To‘xtaboyev o‘z asarlarida jasorat, do‘stlik va mehnatga tayanadigan ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarni bolalar uchun oddiy voqealar orqali singdiradi. Bu qahramonlar bolalar ongi uchun qahramonlik namunasi emas, balki o‘rnak bo‘ladigan insoniy timsollardir” (A.Rasulov, G‘aroyib saltanat, 2017, 64-bet).

To‘xtaboyev obrazlarining yana bir muhim jihati — ular harakatda shakllanadi, o‘zgaradi. Qahramonlar boshlanishida oddiy, hatto dangasa yoki qo‘rqoq bo‘lishi mumkin, biroq syujet davomida ular ma’naviy va axloqiy jihatdan yetiladi. Bu esa bolalarda ijobiy o‘zgarishlar qilishga bo‘lgan ishonchni kuchaytiradi. Shuning uchun

ham To‘xtaboyev qahramonlari — bu nafaqat hikoya ishtirokchilari, balki tarbiyaviy vositalardir. Bir so‘z bilan aytganda, Abdug‘ofur Rasulov tahlilida Xudoyberdi To‘xtaboyevning qahramonlari bolalar adabiyoti uchun zarur bo‘lgan barcha psixologik, axloqiy va tarbiyaviy komponentlarga ega. Ular hayotga yaqin, bolalar qalbiga mos, real muammolar va yechimlar orqali ruhiy kamolotga yetadigan badiiy obrazlar sifatida yaratilgan. Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodida fantastik uslub — faqat tasavvur mahsuli emas, balki bolalar tafakkurini faollashtiruvchi, tarbiyaviy g‘oyalarni singdiruvchi kuchli badiiy vosita sifatida xizmat qiladi. Uning fantastik elementlari “sarguzasht uchun sarguzasht” emas, balki voqelikni obrazli anglash, ma’naviy g‘oyalarga eltuvchi badiiy yo‘ldir. Adabiyotshunos Abdug‘ofur Rasulov To‘xtaboyevning aynan mana shu jihatini chuqur tahlil qilib, quyidagi xulosaga keladi: “Fantastik voqeliklar bolalar ongiga osonlik bilan kirib boradi. To‘xtaboyev esa bu imkoniyatdan ruhiy tarbiya, axloqiy qadriyatlar va hayotga tayyorlash maqsadida foydalanadi” (Fantastik adabiyot va bolalar tafakkuri, 2019, 111-bet). Bundan tashqari, Rasulov “G‘aroyib saltanat”da To‘xtaboyev qahramonlari haqida quyidagicha fikr bildiradi: “To‘xtaboyev yaratgan qahramonlar idealizatsiya qilinmagan; ular orzu qiladi, adashadi, kurashadi va oxir-oqibatda o‘z ma’naviy barkamolligiga erishadi. Ana shunday obrazlar bolalar ongiga haqiqiy hayot saboqlarini etkazadi” (G‘aroyib saltanat, 2017, 68-bet). Ya’ni, To‘xtaboyev o‘z qahramonlarini mukammal qilib ko‘rsatmaydi, aksincha, ular ham xatoga yo‘l qo‘yadi, lekin mehnat, do‘stlik, jasorat, qat’iyat orqali ma’naviy yetuklikka erishadi. Bu esa yosh o‘quvchiga ideal qahramonlar emas, balki hayotga yaqin, o‘zi singari intiluvchi va o‘zgaruvchi obrazlar orqali tarbiyaviy xulosa chiqarishga imkon beradi. Shu bilan birga, To‘xtaboyev fantastik asarlarida milliy qadriyatlarni ham o‘ziga xos tarzda ifodalaydi. Dev, jodugar, sehrli buyumlar kabi elementlar Sharq ertaklari va xalq og‘zaki ijodidan olingan bo‘lib, ularni zamonaviy g‘oyalar bilan uyg‘unlashtiradi. Bu haqda adabiyotshunos O‘.Yo‘ldoshev shunday deydi: “To‘xtaboyev ertak motivlarini zamonaviy ruhda talqin

qilib, fantastik unsurlar orqali milliy g'oyani ilgari surdi" (O'zbek bolalar adabiyoti tarixi, 1998, 226-bet).

Xudoyberdi To'xtaboyev ijodi o'zbek bolalar adabiyotida yangi bir davrni boshlab bergan muhim hodisa sifatida baholanadi. Uning asarlarida bolalar uchun nafaqat qiziqarli sarguzashtlar, balki ularning ichki dunyosi, orzu-intilishlari va ruhiy ehtiyojlari badiiy ifoda topgan. Shu jihatdan, To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotini badiiy va g'oyaviy jihatdan boyitgan, unga fantastik-realistik uslubni olib kirgan eng yorqin yozuvchilardan biridir. To'xtaboyev fantastik unsurlarni hayotiy haqiqat bilan uyg'unlashtirgan holda, bolalarga o'z orzulariga mehnat va qat'iyat bilan erishish kerakligini singdiradi. Asarlarida real hayotda mavjud bo'lgan muammolar — qiyinchilik, to'sqinlik, adolatsizlik — fantastik obrazlar yordamida ifodalangan, va har bir asarda qahramon o'z mehnati va irodasi bilan g'alaba qozonadi.

Abdug'ofur Rasulov "G'aroyib saltanat" asarida To'xtaboyev ijodining farqli jihatlarini tahlil qilib shunday deydi: "To'xtaboyev bolalar uchun orzular dunyosini ochib bergan holda, ularni real hayotga tayyorlovchi ruhiy va axloqiy maktab yaratdi" (G'aroyib saltanat, 2017, 70-bet). Boshqa bolalar adabiyoti namunalari bilan solishtirganda, To'xtaboyev qissalari qahramonlarining o'zgarishi va ma'naviy yetilishi orqali bolalarni mustaqil fikrlash, muammolarni yechishga o'rgatadi. Uning qahramonlari ideal emas, balki real hayotga yaqin, shuning uchun ular o'quvchi ongiga oson singadi va ijobiy o'zgarishga turtki beradi. Rasulov ta'kidlashicha, To'xtaboyevning o'ziga xos yondashuvi — bolalar ongi va ruhiyatiga mos, ularga yaqin bo'lgan badiiy olam yaratganidadir: "U bolalarning ichki dunyosiga kirib borish, ularning orzularini, istaklarini badiiy tasvir qilish orqali o'zbek bolalar adabiyotiga yangi nafas olib kirdi" (Fantastik adabiyot va bolalar tafakkuri, 2019, 119-bet). Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotining eng yorqin namoyandalaridan biri sifatida, bolalarning orzu-intilishlarini, ruhiy olamini va hayot haqidagi

tasavvurlarini badiiy ifoda etishda o'ziga xos maktab yaratdi. Uning asarlarida fantastika va real hayot uyg'un tarzda qorishib, bolalarni mehnat, do'stlik, jasorat va iymonga undovchi ruhiy g'oyalar singdirilgan. Abdug'ofur Rasulov tahlillarida To'xtaboyev ijodi bolalar tafakkurini rivojlantirish, ularni mustaqil va faol fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishdagi o'ziga xos maktab sifatida baholanadi. Rasulovning "Fantastik adabiyot va bolalar tafakkuri" va "G'aroyib saltanat" asarlarida To'xtaboyev yaratgan qahramonlarning real hayotga yaqinligi, bolalarning psixologik ehtiyojlariga mosligi va fantastika vositasida axloqiy tarbiya berish xususiyatlari chuqur yoritilgan.

To'xtaboyev fantastik motivlar orqali bolalar uchun hayotiy saboqlarni estetik va tarbiyaviy qadriyatlar bilan uyg'un tarzda yetkazib berishga muvaffaq bo'lgan. Uning asarlari nafaqat adabiy jihatdan ahamiyatli, balki bolalar ruhiyati va axloqiy kamoloti uchun ham bebaho manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov A. Fantastik adabiyot va bolalar tafakkuri. — Toshkent: Fan, 2019.
2. Rasulov A. G'aroyib saltanat. — Toshkent: Fan, 2017.
3. Yo'ldoshev O'. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'zbekiston, 1998.